

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЗАПОВІДНИК «ЗАМКИ ТЕРНОПІЛЛЯ»

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

№11/2021

ЗБАРАЖ – 2021

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЗАПОВІДНИК «ЗАМКИ ТЕРНОПІЛЛЯ»

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

№11/2021

ЗБАРАЖ – 2021

Збірник містить матеріали наукових конференцій, проведених Національним заповідником «Замки Тернопілля» в 2021 році, а саме:

Наукова конференція «Шляхи вирішення проблем реставрації, пристосування та музеєфікації історико-культурних пам'яток Бучаччини» (15 квітня 2021 р.);

Наукова конференція «Відродження історико-культурних пам'яток, як невід'ємний елемент розвитку туризму на Тернопільщині» (27 травня 2021 р.);

Наукова конференція «Чортків крізь призму століть» (08 липня 2021 р.);

Науково-практична конференція «Фондові збірки та колекції: сучасні виклики і вимоги» (13 серпня 2021 р.);

Науково-практична конференція «Князі Вишневецькі та козацтво» (20 серпня 2021 р.);

Наукова конференція «Замки Тернопільщини: актуальні проблеми реставрації, пристосування та збереження» (23 вересня 2021 р.);

Науково-практична конференція «Князі Вишневецькі. Спадщина роду» (15 жовтня 2021 р.).

Видання розраховане для істориків, культурологів, фахівців з охорони пам'яток культурної спадщини, музейних працівників, викладачів, студентів, та всіх, хто цікавиться історією рідного краю.

Рецензенти:

Степан Павлюк	доктор історичних наук, академік НАН України, професор, директор Інституту Народознавства НАН України
Микола Бармак	доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук ТНПУ ім. В. Гнатюка

Редакційна колегія:

Анатолій Маціпура	генеральний директор НЗ «Замки Тернопілля»
Олег Заліщук	заслужений архітектор України, лауреат державної премії України в галузі архітектури, головний архітектор НЗ «Замки Тернопілля»
Володимир Місько	кандидат історичних наук, доцент, декан історичного факультету ТНПУ ім. В. Гнатюка
Тетяна Думська	заступник генерального директора з наукової і культурно-просвітницької роботи НЗ «Замки Тернопілля»
Богдан Строчень	кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу регіональної археології Державного підприємства «Науково-дослідний центр «Охорона археологічної служби України»» Інституту археології НАН України
Марина Ягодинська	кандидат історичних наук, директор Тернопільського обласного центру охорони та наукових досліджень пам'яток культурної спадщини
Люба Шиян	кандидат історичних наук, науковий співробітник НЗ «Замки Тернопілля»
Надія Макаруч	учений секретар НЗ «Замки Тернопілля»
Зоряна Мазуранчик	завідувач сектору промоції та комунікації НЗ «Замки Тернопілля»
Наталія Марціаш Дир	молодший науковий співробітник НЗ «Замки Тернопілля»

*Рекомендовано до друку
Науково-методичною Радою Національного заповідника «Замки Тернопілля»
Протокол №11 від 11 листопада 2021 р.*

Андрій Кузишин,
Тарас Черешнюк
м. Тернопіль

ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ІСТОРИКО-АРХІТЕКТУРНИХ РЕСУРСІВ ОБОРОННОГО СПРЯМУВАННЯ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Анотація: Проведено бальну оцінку оборонних споруд області за показниками їх збереженості, залученості до туристичних маршрутів (зацікавленості оборонними спорудами) та згадуваності на спеціалізованих сайтах в інтернеті. Запропоновано методiku проведення бальної оцінки цих споруд за показником їх збереженості, деталізація їх описів на сайтах туристичного та краєзнавчого спрямування, а також залученості цих об'єктів до організованих туристичних маршрутів. На основі таких показників проведено бальне оцінювання/рейтингування оборонних споруд регіону. Це дозволило згрупувати адміністративні території та оборонні споруди, що розташовуються в їх межах, в певні рангові групи з метою подальшого логістичного використання. Для кожної з п'яти груп було виділено спільні риси, що обґрунтовували їх входження в одну категорію. Виходячи із даної методики максимальна кількість об'єктів оборонного характеру відноситься до середньої бальної оцінки.

Ключові слова: оборонні споруди, пам'ятка архітектури, культурно-пізнавальний туризм, туристсько-рекреаційні ресурси, історико-культурний потенціал, Тернопільська область.

Дуже часто сьогодні креативність виступає рушійною силою розвитку сучасного суспільства та складовою частиною стратегій підвищення економічного зростання, підтримки інновацій та розвитку індивідуальних навичок. Багата та різноманітна історико-культурна спадщина є основою формування системи різнопланових туристичних маршрутів з метою забезпечення всебічного ознайомлення туристів з окремими сторонами матеріальної та духовної культури територіальних громад. В свою чергу така діяльність має на меті зміну соціально-економічного статусу території, що особливо важливо для сучасних досліджень, адже може бути запорукою активізації її господарського розвитку.

Історико-культурний туризму в значній мірі розвивається завдяки наявності історико-архітектурних ресурсів. Завдяки їх відвідуваності можна сформуванати наочне уявлення про історичний процес та побутово-культурні явища, які надбанням світової та національної культурної спадщини. Державні кордони зазвичай не є перепорою для поширення інформації про них, а навпаки виступають основою формування певного штампу про територію («Тернопільщина – край замкових споруд», «Долина Луари – територія замкових атракцій» тощо).

Сучасні визначення історико-культурних туристичних ресурсів зазвичай трансформують визначення В.С. Кравців, Л.С. Гринів, М.В. Копач, С.П. Кузика (1999): «це сукупність створених у процесі історичного розвитку даної території пам'яток матеріальної і духовної культури, які мають суспільно-виховне значення, становлять пізнавальний інтерес та є об'єктами туристського показу» [4, с. 65]. Також слід погодитися з їх думкою, що вони формуються в складі пам'яток історії, історико-архітектурних пам'яток, пам'яток мистецтва, етнографічних пам'яток та пам'яток народної творчості [4, с. 65]. Завдяки історико-культурному туризму можна пізнати спосіб життя людей різних регіонів та різних історичних епох, який представлений у формі осучасненого туристичного продукту.

Як зазначає О.О. Бейдик, «пам'яткою архітектури є будь-який твір архітектурно-будівельної діяльності людини, який становить для суспільства історичну, наукову, мистецьку або іншу культурну цінність. Історична цінність пам'яток архітектури полягає в їх пізнавальній ролі як джерел історичної інформації, вони здатні відбивати матеріальне і духовне життя суспільства певного історичного періоду: суспільний устрій, науково-технічний рівень та рівень розвитку економіки, світогляд, культуру, побут, традиції населення» [1, с. 31]. Спостерігається чітка хронологічно-пізнавальна залежність між часом виникнення пам'ятки та рівнем збереженості її матеріального стану і ступенем пізнавальної історичної, наукової, туристської, цінності об'єкта. Це може бути причиною зростання зацікавленості не лише до даного об'єкту, а й запорукою розвитку та додаткового освоєння прилеглої території. Суспільне значення пам'яток архітектури полягає в естетичній цінності, виразності художнього виконання архітектурних форм та декоративних елементів. Світова (європейська) практика розвитку сфери послуг, до якої відноситься і туризм, досить часто залучає оборонні споруди як місця для короткотривалого проживання (оренда приміщень, територій), апробація автентичної гастрономії старожитньої етнічної кухні та взяти участь в анімаційних лицарських розважальних програмах замкового дозвілля тощо. Окрім того, добре збережені аристократичні будівлі (замки, палаци) часто отримують статус музеїв, і відповідно виступають об'єктами туристичних екскурсій. З цих позицій анонсована проблематика виглядає особливо актуальною на загальнодержавному та регіональному (обласному) рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суспільно-географічне вивчення оборонних споруд є актуальною та загальною новітньою проблематикою саме в такому руслі. Як об'єкти пізнавального туризму оборонні споруди досліджені в працях М.Й. Рутинського [8], який акцентував свою увагу на можливостях туристичного відродження фортифікаційних споруд та розвитку замкового туризму в Україні. Роль та функції логістичного менеджменту в замковому туризмі як чинника сталого розвитку останнього та розробленні методики визначення оптимального туристичного навантаження на прикладі об'єктів замкового туризму розкриті в дослідженнях І.Г. Смирнова [12]. Геопросторовий аналіз туристичного використання оборонних споруд на території Тернопільської області знайшов своє відображення в дослідженнях К.Д. Дударчук [2], А.В. Кузишина, Т.О. Черешнюка [5, с. 6], Р.В. Підставки [9], Т.І. Шпарага, А.А. Поворозник [12]. Їх дослідження приурочені проблемі територіальної оцінки особливостей туристичного використання окремих оборонних споруд області, групування таких архітектурних пам'яток з позиції туристичного використання та туристичної активності, обґрунтування суспільної доцільності та економічної ефективності формування кластеру замкового туризму в Тернопільській області, а також у визначенні окремих складових механізму його розвитку (К.Д. Дударчук [2], Р.В. Підставка [7], Т.І. Шпарага, А.А. Поворозник [13]). Водночас є потреба сучасного суспільно-географічного аналізу характеру та ролі оборонних споруд як мотиваційних умов розвитку регіону. Такі ідеї мали місце в дослідженнях словацьких дослідників С. Паленчікової та З. Мачнікової [14].

Постановка завдання. Територія Тернопільської області є беззаперечним лідером в межах України за кількістю оборонних споруд, які виступають цінним історико-архітектурним ресурсом в сфері туризму, і відповідно, – можуть бути поштовхом для розвитку сфери послуг регіонального господарського комплексу. Це відзначено в багатьох дослідженнях вітчизняних фахівців в сфері географії, історії, туризмології та історії містобудування. Слід констатувати, що в своїй

переважній більшості наявні пам'ятки оборонної архітектури є занедбані, що є загальною проблемою історико-архітектурних споруд в Україні загалом. Відрадно, що навіть у такому вигляді в частому випадку вони стали об'єктом як внутрішнього, так і зовнішнього туристичного попиту.

Для оборонних споруд, як артефактів минувшини, сьогодні нагально постали дві принципові проблеми. Однією з ключових їх візій є позиціонування себе як центрів пізнання, освіти, історичної спадщини, досліджень. Водночас слід докорінно змінювати їх сприйняття як «скульптурної пам'ятки», – вони повинні виконувати роль «живого, подієвого експонату для взаємодії з більш різноманітною аудиторією, щоб мати змогу виконати свою місію в XXI ст. В сучасному суспільстві глобалізація, оцифрування та нові технології «змушують» історико-архітектурні споруди оборонного спрямування та їх співробітники виходить зі своєї зони комфорту та прагнуть до інноваційних способів роботи. Яскравим прикладом є співпраця ІТ-фахівців та польського художника Збігнева Щепанека щодо відтворення низки Тернопільських замків в їх ідеальному стані. Ще у 2008 р. митець видав альбом під назвою «Zamki na Kresach», в якому представлено десять акварельних робіт, які представляють оборонні споруди Тернопільської області. Роботи можна вважати дійсно унікальними адже деталі деяких укріплень були візуалізовані вперше [16]. Цікавим в цьому плані варто вважати також доробок науковців Тернопільського національного педагогічного університету, які з допомогою 3D-принтерної графіки відтворили кілька замкових споруд області. Загалом вихідним пунктом такого сприйняття є застосування творчості та інновацій у всіх видах діяльності, пов'язаних із управлінням відвідувачами – від процесу залучення екскурсантів до відвідування оборонних споруд (ефективна маркетингова комунікація та розповсюдження), через створення міні макетів цих споруд, екскурсії, до придбання сувенірів та реконструкції важливих подій, пов'язаних з конкретними подіями щодо цих оборонних споруд.

В процесі проведеного дослідження нами ставилося завдання здійснити оцінку оборонних споруд Тернопільської області, визначити їх роль як ресурсу та передумови господарського, в тому числі туристичного, розвитку регіону. Акцентується увага на беззаперечному факті, що саме ця область є всеукраїнським лідером за кількістю наявних сторичних споруд саме такого типу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Тернопільська область виступає на національному туристичному ринку як адміністративний, науковий, освітній, історико-культурний, спортивний і діловий центр, а в регіоні туризм є одним із пріоритетних напрямів розвитку. В цьому контексті оборонні споруди, як складова історико-архітектурних ресурсів, є підґрунтям для організації різних видів туризму.

За своєю архітектурною та функціональною рисою оборонні споруди потребують певного групування. Критеріями такого групування є форма, розміри та ймовірний оборонний потенціал твердині.

Перша категорія охоплює оборонні архітектурні об'єкти, пріоритетним завданням яких є захисна архітектура з широкими мурами та надійними вежами. Для таких архітектурних об'єктів облаштування помешкань має другорядне значення. Традиційно зелені насадження в поблизу таких споруд знищувалися. Це ставило собі за мету підкреслити неприступність споруди. Прикладом такого типу оборонної архітектури в області можуть бути замки в Кременці та Сидорові.

Друга категорія оборонних споруд є більш представницькою. В її архітектурі паритетно поєднувалися завдання комфортності проживання та обороноздатності. Характерними рисами таких споруд таких архітектурних пам'яток є елементи

естетичного оздоблення – помпезні в'їзді брами, оздоблені родовими гербами, архітектурно досконалі сторожові вежі тощо. До цього типу належали замки на території Тернопільської області у Бучачі, Збаразі, Бережанах і смт. Залізцях.

І на кінець третя категорія – комплексне розміщення споруд оборонного характеру в межах певної частини одного населеного пункту. Часто такий оборонний комплекс охоплював сторожові вежі, церкви, побудовані в оборонному стилі, палацові комплекси, які були обнесені земляним валом з водою або муром. Прикладом може бути село Новосілка Заліщицької ТГ.

Нами було виділено 31 оборонна споруди в межах Тернопільської області, які мають певний рівень збереженості та атрактивності. Запропоновано методику проведення бальної оцінки цих споруд за показником їх збереженості, деталізація їх описів на сайтах туристичного та краєзнавчого спрямування, а також залученості цих об'єктів до організованих туристичних маршрутів. На основі таких показників проведено бальне оцінювання/рейтингування оборонних споруд регіону (таблиця 1). Для оцінювання використовувалися дані доповідної туристичної активності (середина 2019 – поч. 2020 рр.).

На основі ранжування було виділено сім оборонних споруд найвищої збереженості та туристичної зацікавленості (бальна оцінка – «5»), які розташовані в Борщівській (Кривченський замок), Збаразькій (Збаразький замок), Вишнівецькій (Вишнівецький палацовий комплекс), Кременецькій (Кременецький замок), Скалатській (Скалатський замок), Стурсівській (Стурсівський палац оборонного характеру) територіальних громадах та м. Тернополі (Тернопільський замок). Згадані оборонні споруди згруповані в одну категорію за показниками високого рівня збереженості, кожному з них присвячено згадування більше ніж на 70 сайтах та ці оборонні споруди залучені до туристичних маршрутів більш ніж 10 туристичних компаній України.

Три оборонні споруди в Золотопотіцькій (Золотопотіцький замок), Бучацькій (Язловецький) та Нагірянській (Ягільницький замок) територіальній громадах відповідають бальній оцінці «4». Ці атракції мають середній ступінь збереженості, досить часто згадуються та профільних сайтах (понад 50 сайтів) та включається кількома туристичними фірмами в свої туристичні маршрути.

Переважає більшість оборонних споруд оцінюється за бальною шкалою на «3 бали». Вони представлені в більшості територіальних громад області: Бережанській (Бережанський замок, Біщенський оборонний костел), Мельниця-Подільській (Оборонний костел Святої Трійці в с. Окопи), Скала-Подільській (Скала-Подільський замок), Бучацькій (Бучацький замок), Гусятинській (Сидорівський замок, Личківський замок та оборонний костел у Личківцях), Збаразькій (Спасо-Преображенська церква, с. Залужжя), Заліщицькій (Замок у Новосілці, Червоногородський замок), Білобожницькій (Буданівський замок), Тербовлянській (Тербовлянський та Янівський замки), Микулинецькій (Микулинецький замок) та Чортківській (Чортківський замок). Традиційно ці споруди досить непогано представлені в інтернет-просторі у зв'язку з відмінним місцем розташування але відзначаються слабким рівнем збереженості та не часто залучаються до туристичних маршрутів та відвідин турпідприємствами.

В п'яти районах Тернопільської області є оборонні споруди, які претендують на туристичне визнання за рахунок своєї атрактивності (відмінне місце розташування, що не було втрачено з роками), але традиційно відзначаються низьким рівнем збереженості, хоча представлені на інтернет-сайтах; наявність якісної та барвистої інформації стала передумовою до поодинокого включення цих об'єктів в туристичні маршрути. За проведеним ранжуванням до цієї групи

відносяться оборонні споруди, які розташовані в Борщівській (Кривченський замок та замок в с. Висічка), Бучацькій (Підзамочок), Залозецькій (Залозецький замок) та Скориківської (Токівський замок) територіальної громади та оцінені рейтинговим балом «2».

Таблиця 1

Ранжування оборонних споруд Тернопільської області

N з/п	Власна назва	Територіальна громада	Показник збереженості	Показник залученості до туристичних маршрутів	Показник представлення на профільних (спеціалізованих) сайтах	Загальний бальний показник
1.	Бережанський замок	Бережанська	3	2	5	3
2.	Біщенський оборонний костел	Бережанська	3	3	4	3
3.	Кривченський замок	Борщівська	5	5	5	5
4.	Кудринецький замок	Мельниця-Подільська	2	2	2	2
5.	Фортеця Святої Трійці, с. Окопи	Мельниця-Подільська	2	3	3	3
6.	Скала-Подільський замок	Скала-Подільська	2	3	3	3
7.	Замок у селі Висічка	Борщівська	2	2	3	2
8.	Золотопотіцький замок	Золотопотіцька	4	4	4	4
9.	Бучацький замок	Бучацька	3	3	3	3
10.	Підзамочок-замок	Бучацька	3	2	2	2
11.	Язловецький замок	Бучацька	4	4	5	4
12.	Сидорівський замок	Гусятинська	3	2	4	3
13.	Личківський замок та оборонний костел у Личківцях	Гусятинська	3	3	3	3
14.	Збарзький замок	Збарзька	5	5	5	5

II. НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ «ВІДРОДЖЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ ПАМ'ЯТОК, ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ ЕЛЕМЕНТ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ НА ТЕРНОПІЛЬЩИНІ»

15.	Вишнівецький замковий палац	Вишнівецька	5	5	5	5
16.	Спасо-Преображенська церква (Залужжя)	Вишнівецька	3	3	2	3
17.	Замок у Новосілці	Заліщицька	3	3	2	3
18.	Червоногородський замок	Заліщицька	2	2	4	3
19.	Залозецький замок	Залозецька	2	2	3	2
20.	Кременецький замок	Кременецька	4	5	5	5
21.	Білокриницький замок	Кременецька	4	2	5	5
22.	Скалатський замок	Скалатська	5	4	5	5
23.	Токівський замок	Скориківська	2	2	3	2
24.	Буданівський замок	Білобожницька	3	2	3	3
25.	Струсівський палац	Микулинецька	5	4	5	5
26.	Теребовлянський замок	Теребовлянська	3	4	3	3
27.	Микулинецький замок	Микулинецька	3	3	4	3
28.	Янівський замок	Теребовлянська	3	3	3	3
29.	Чортківський замок	Чортківська	3	2	5	3
30.	Ягільницький замок	Нагірянська	4	4	5	4
31.	Тернопільський замок	м. Тернопіль	5	5	5	55

Також нами було визначено близько 80 оборонних споруд, про які є згадки в історії регіону та вони мають мінімалістичний рівень збереженості і можуть бути перспективними об'єктами туризму (за умови формування відповідного інфраструктурного рівня – створенню макетів колишніх оборонних споруд, формування інформаційних стендів, підготовка рекламних та науково-популярних видань з метою популяризації певних оборонних споруд). Їм було присвоєно бальний показник «1».

Для Тернопільської області, як і для України загалом хорошим прикладом може бути досвід країн Європи. Тут зуміли поєднати процес збереження і консервування оборонних споруд при одночасному формуванні, за посередництва таких історико-культурних пам'яток, позитивного туристичного іміджу території (в нашому випадку – обласного регіону). На загальнодержавному ринку туристичних послуг та сфери послуг це повинно забезпечити економічну конкретність регіону. Паралельно з вирішенням проблеми збереження оборонних споруд, їх туристично-інфраструктурне використання може послужити основою розвитку рецептивного туризму, що сприятиме зміцненню національної економіки шляхом підвищення добробуту населення, розширення місць прикладення праці, загальної туристичної активності регіону внаслідок прояву ефекту туристичного віддзеркалення на суміжних галузях підприємництва.

В певній мірі оборонні споруди області можна використовувати як заклади відпочинку і туризму шляхом їх пристосування безпосередньо під заклади розміщення або заклади масового харчування (вже сьогодні такими прикладами в регіоні є Тернопільський та Збараський замки, де функціонують адаптовані під старовину ресторани з рецептурою середньовічних страв та автентичними місцевими напоями) надання послуг з обслуговування конференційних та презентаційних заходів (Збараський та Вишнівецький замки), проведення урочистих подій з використанням середньовічної стилістики. Приміщення оборонних споруд можуть бути місцем музейних експозицій, які логічно пов'язані з минушиною даної території. Також такі фортифікації можуть функціонувати як скансени – музеї під відкритим небом, на території або поблизу яких можуть організовуватися різні за характером історико-театралізовані фестивалі, змагання, анімаційні шоу тощо.

Висновки з проведеного дослідження. В Тернопільській області представлено всі категорії оборонних споруд, а тому є всі умови для розвитку замкового туризму.

Найбільш забезпеченими історико-архітектурними спорудами для розвитку пізнавального туризму виявилися Бучацькій, Збараській, Кременецькій, Чортківській територіальних громадах. Ці райони можна вважати осередками для розвитку культурно-пізнавального туризму та подорожей вихідного дня. На жаль, значна частина історико-архітектурних споруд перебуває у незадовільному стані та потребує проведення робіт з реставрації або реконструкції, облаштування для туристичних відвідувань.

Сьогодні замкові споруди як центри знань стикаються з процесами трансформації під впливом появи нових технологій та зростаючих очікувань та потреб сучасних відвідувачів. Процеси економічних перетворень, які в найменшій мірі торкаються питання відродження історичної спадщини пов'язані з поступовою тенденцією скорочення державного фінансування музеїв на практиці, означають, що музейні працівники мають бути все більш винахідливими та творчими у своїй роботі; Парадоксально, але від них очікується розвиток та зростання, щоб виконати головну місію музею, але з обмеженими доступними ресурсами.

Оборонні споруди минулого, будучи складовою історичної спадщини, повинна мати креативне використання, що спрямована на підвищення з творчої та економічної позиції як частину їхньої основної діяльності. Цілеспрямована співпраця з туристичним сектором, який є важливим каналом збуту та джерелом потенційних відвідувачів музеїв та інших історико-культурних закладів, може значною мірою сприяти їх економічному зростанню. Переваги такої співпраці для туристичного сектору в даний час можна опосередковано кількісно визначити через

II. НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ «ВІДРОДЖЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ ПАМ'ЯТОК, ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ ЕЛЕМЕНТ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ НА ТЕРНОПІЛЬщині»

показники відвідуваності та зацікавлення певними старожитностями, які комплексно розглядаються в поєднанні з іншими напрямками сфери послуг (культура, відпочинок, інші розважальні послуги та інші послуги). Для довгострокового процвітання та розвитку використання оборонних споруд як центрів туристичної активності необхідно активно планувати стратегії, орієнтовані на відвідувачів, з використанням цілісного підходу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристичні ресурси України: методологія та методика аналізу: Монографія. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2001. 395 с.
2. Дударчук К. Д., Сватко Н.М. Оборонні споруди Придністер'я – основа для розвитку замкового туризму. Замковий туризм Тернопільської області: проблеми та перспективи розвитку. 2012, 33-36.
3. Задворний С.І. Територіальна організація культурно-мистецької сфери регіону (на матеріалах Хмельницької області): моногр. Тернопіль: ПП Осадца Ю.В., 2020. 228 с.
4. Кравців В.С., Гринів Л.С., Копач М.В., Кузик С.П. Науково-методичні засади реформування рекреаційної сфери. Наукове видання. Львів: НАН України. ІРД НАН України. 1999. 78 с.
5. Кузишин А.В. Перспективи розвитку замкового туризму в Тернопільській області. Вісник наукових досліджень. 2008, 11, Част. 2. Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ Галицького інституту ім. В. Чорновола, 179-186.
6. Кузишин А.В., Черешнюк Т.О. Суспільно-географічна оцінка історико-архітектурних ресурсів оборонного спрямування (на прикладі Тернопільської області). Наукові записки ТНПУ. Серія: Географія. Тернопіль: СМП «Тайп», 2020. № 1 (48). С. 91-98.
7. Мацюк О.Я. Замки і фортеці Західної України. Історичні мандрівки. Львів: Центр Європи.
8. Рутинський М.Й. Замковий туризм в Україні. Географія пам'яток фортифікаційного зодчества та перспективи їх туристичного відродження. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 432 с.
9. Підставка Р.В. Замковий та релігійний туризм Придністер'я: Язловець. Туристичні ресурси як чинник розвитку території. 2012, 51-57.
10. Поливач К.А. Культурна спадщина та її вплив на розвиток регіонів України. Наук. ред. Руденко Л.Г. Київ: Інститут географії НАН України. 2012. 208 с.
11. Скриль І. Пам'ятки архітектури як складова історико-культурних туристсько-рекреаційних ресурсів Харківського регіону. Часопис соціально-економічної географії. 2014, 17(2), 119-123.
12. Смирнов І. Г. Логістичні стратегії до сталого розвитку замкового туризму. Економічна та соціальна географія. 2012. Вип. 1 (64). 127-137.
13. Шпарага Т.І., Поворозник, А.А. Кластер замкового туризму Тернопільської області. Економічна та соціальна географія. 2013. Вип. 2 (67). 191-200.
14. Palenčíková Z., Machničová Z. Bratislavský hrad a jeho potenciál pre tvorbu kreatívnej ponuky v cestovnom ruchu / Geografické informácie/ 2018. № 2 (22). С. 207-222.
15. Richards, G. (2005) The Development of Cultural Tourism in Europe. Wallingford: CABI.
16. <https://teren.in.ua/2020/05/27/polskyj-hudozhnyk-pokazav-vsyu-mogutnist-ta-velych-zamkiv-ternopilshhyny-foto/?fbclid=IwAR3wLq75MHvinFuyBoBSwicJB7rd93c9JpNz9q964SzYb2JEYWzpqjSxe5M>

Ірина Леськів
сmt. Меджибіж

НАУКОВО-ПРОСВІТНИЦЬКА ТА ЕКСКУРСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ДІКЗ «МЕЖИБІЖ» В УМОВАХ КАРАНТИНУ

Анотація: У статті подана інформація про роботу ДІКЗ «Межибіж» під час карантину. Висвітлено заходи, які дирекція заповідника вживала у відповідь на пандемію, забезпечивши доступ громадськості до об'єктів заповідника, а також проблеми, з якими довелось стикнутися протягом 2020 р. та на початку 2021 р.